

Civil szervezetek az Európai csatlakozás tükrében

Magyarország az Európai Unióhoz való csatlakozási felkészülés "utolsó fázisához" érkezett. A csatlakozási tárgyalások valamennyi fejezetét megnyitották, a jogharmonizáció lényegi feladatai megoldódtak, vagy megoldás előtt állnak, az EU tagsághoz szükséges intézmények létrejötte nagy léptékkel halad előre. Az előcsatlakozási források (pl. SAPARD) eléréséhez szükséges előzetes nemzeti fejlesztési feladatok, programok elfogadás előtt állnak Brüsszelben, a regionális fejlesztési programozás is nagy lendületet vett, a régiók szervezeti megerősítése, forrásokkal való megalapozása elsőbbséget élvez a kormányzat politikájában.

Miközben az állampolgárok jövőjét lényegileg megváltoztató, sorsfordító jövő kapuja előtt állunk, alakosság, s az őket képviselő civil szervezetek e folyamatban egyáltalán nem, vagy csak a kívülálló érdeklődő jogán láthatnak be. Ezen a helyzeten szeretne változtatni, javítani –az Ökotárs Alapítvány, amikor együttműködve a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Területfejlesztési Kutatási Központjával egy újszerű program megvalósítását határozza el.

A program fő céljai:

- ◆ a civil szervezetek tájékoztatása az EU belépést előkészítő program állásáról;
- ◆ a civil részvétel lehetőségeinek és módszereinek megkeresése az integráció folyamatában;
- ◆ a központi-, regionális intézményrendszer és a civil szervezetek közötti kommunikáció kialakítása, erősítése;
- ◆ a civil szervezetek együttműködésének, "hálóba szerveződésének" elősegítése, funkcionális és regionális szinteken, partner szervezetek bevonását erősítve.

A program lépései:

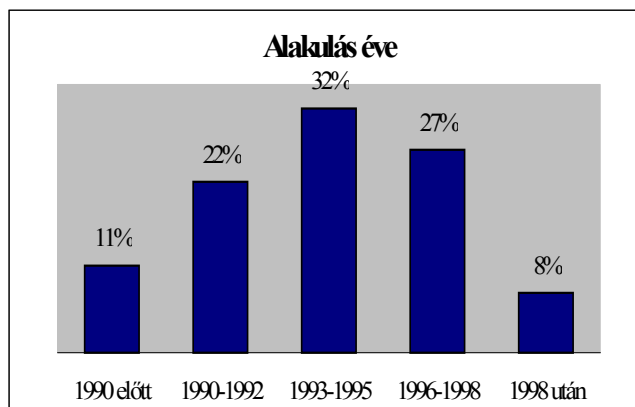
1. civil szervezetek "kataszterének" kialakítása
2. civil szervezetek kérdőíves felmérése
3. forráskönyv elkészítése: EU-csatlakozás és regionális fejlesztés a helyi társadalom részvételének tükrében
4. tréningek, workshopok szervezése az uniós csatlakozáshoz kapcsolódó regionális és helyi tervezési folyamatok, intézmények, részvételi lehetőségek és eszközök bemutatására.

E program keretében végeztük el azt a kérdőíves vizsgálatot, amelynek célja a hazai civil szféra fejlettségének, kapcsolathálójának, tervezési folyamatban való részvételének megismerése, f az EU csatlakozással kapcsolatos várakozások valamint a csatlakozás várható hatásairól alkotott ismeretek felmérése volt.. A vizsgálat során 1147 civil szervezetet kerestünk meg postai úton kérdőívünkkel, ezt 169 szervezet küldte vissza.

A kis elemszámú minta miatt nem kívánunk az egész civil szférára vonatkozó megállapításokat tenni. Feltételezésünk szerint a kérdőívet visszaküldő civil szervezetek a szektor fejlettebb, jelentősebb képviselőit jelenítik meg. A fejlettség értelmezésünk szerint azt jelenti, hogy nyitottabb, aktívabb szervezetekről van szó, akik anyagi, infrastrukturális, kapcsolati tőkével jobban rendelkeznek, mint az átlagos civil szervezetek. Megállapításaink tehát ezekre a civil szervezetekre vonatkoznak, amiből következik, hogy a civil szféra egészének helyzete - véleményünk szerint - az általunk vizsgált csoporthoz képest valószínűsíthetően rosszabb.

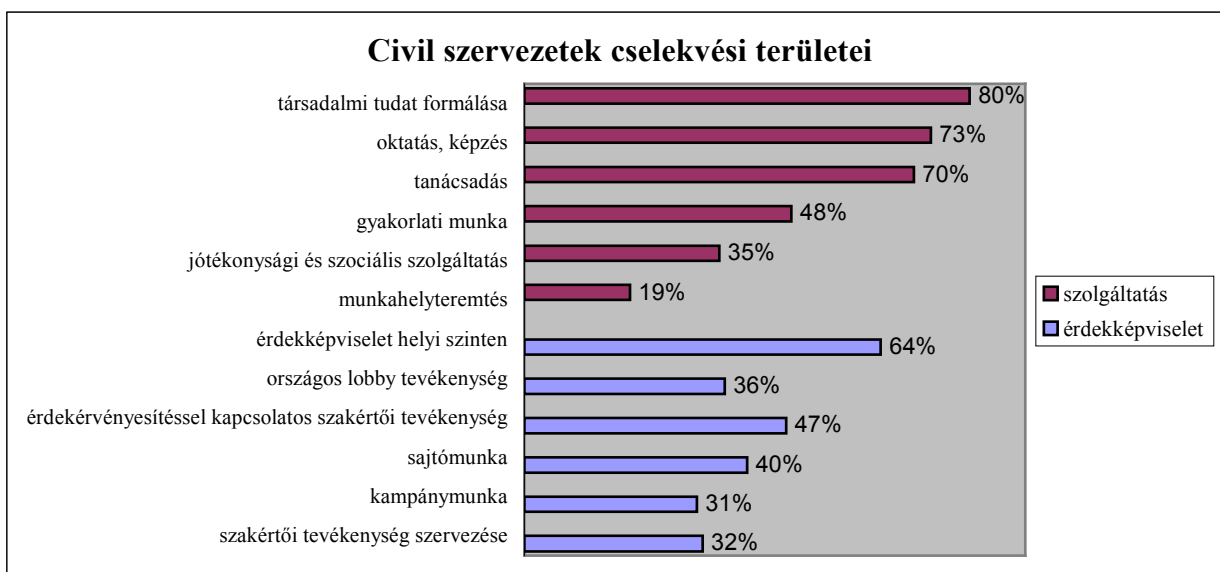
A civil szervezetek általános jellemzői

A civil szervezetek többsége a rendszerváltás után alakult. A kivonuló állami szektor keltette úrban próbálták meg a non-profit szervezetek a piaci szféra sokak által elérhetetlen szolgáltatásait pótolni. A civil szervezetek számszerű megugrása 1-2 éves késéssel követi a gazdasági társaságok alakulását, a látványosabb emelkedés 1992 utánra tehető. Ennek egyik magyarázata, hogy a civil szféra növekedésének - az 1989-es egyesülési törvény kínálta lehetőségen túl -, feltétele volt a gazdasági szféra bizonyos fokú megerősödése, hiszen a civil tevékenység nagymértékben épít az önkéntes munkaerőre.

A válaszadó szervezetek tevékenységének besorolásánál a KSH kategóriáit vettük alapul, melyet a jobb feldolgozhatóság és elemzés érdekében hat nagyobb csoportba soroltunk.

A mintában szereplő szervezetek tevékenységi csoportjai					
Környezet-Természet-Állatvédelem	Szociális ellátás Egészségügy, Gyermekvédelem	Település-, Gazdaság-, Közösségfejlesztés	Kultúra, Oktatás, Vallás	Sport, Szabadidő, Hobbi	Kisebbség- és Jogvédelem
37 %	21 %	16 %	14 %	7 %	5 %

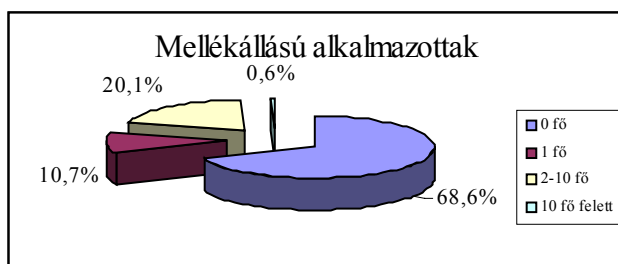
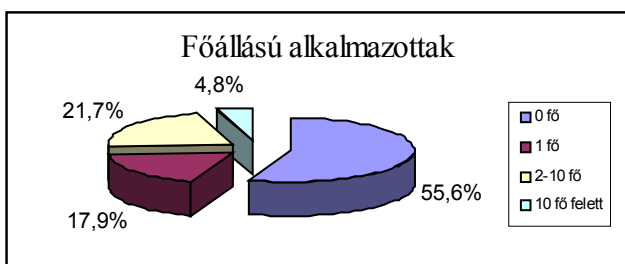

A civil szervezetek szerteágazó tevékenysége alapvetően két fő formát ölthet: célcsoportjaiknak (ez természetesen lehet az egész társadalom is) különféle, kisebb-nagyobb mértékben speciális szolgáltatásokat nyújtanak, valamint szervezettségükkel fogva védik, képviselik érdekeiket is. Mindkét forma nagyon sokféle módon valósulhat meg. Az eredményekből kitűnik, hogy a válaszoló szervezetek szinte kivétel nélkül foglalkoznak általános szolgáltatással. (tudatformálás, oktatás, tanácsadás, képzés) és az érdekképviselő is várákozásainknál nagyobb arányban szerepel a tevékenységek között. Ezt a jelenséget túlzottnak tartjuk, magyarázata lehet egyrészt, hogy a szolgáltatás területén a szervezetek nagyon tágra értelmezték a tanácsadási, képzési kategóriákat. Másrészt, az érdekérvényesítéssel kapcsolatban a megkérdezettek túlértékelhették szerepüket, hiszen ilyen nagy arányú lobbizás mellett már sokkal erősebb befolyással kellene rendelkeznie a civil szférának. Természetesen magyarázó tényező az is, hogy eleve fejlettebb szervezetek fordulnak elő a mintában.

A civil szervezetek nagysága

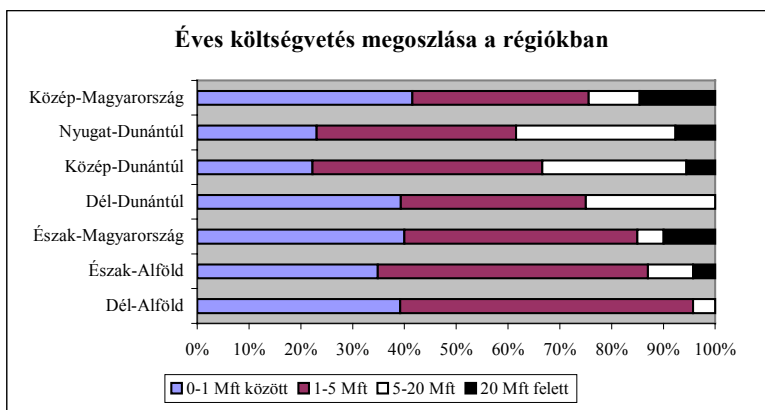
Feltételezésünk szerint a civil szervezetek nagy része alacsony alkalmazotti létszámmal, kevés költségvetéssel, ehhez képest nagy tagságot átfogva működik, helyi vagy kistérségi hatókörrel.

A civil szervezetek megoszlása a fő- és mellékállású alkalmazottak száma szerint

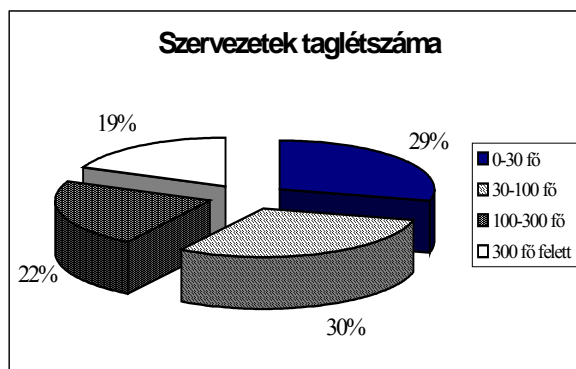

A válaszadó civil szervezetek 46%-a nem foglalkoztat sem fő, sem mellékállású alkalmazottat. A fő- és mellékállású alkalmazottak összlétszáma nem haladja meg a 3 főt a civil szervezetek 78%-ánál. Ebből az következik, hogy a válaszoló szervezetek munkájuk során nagymértékben támaszkodnak az önkéntes munkaerőre.

Az adott régió általános gazdasági helyzete, mint az ábra is mutatja, hatással van a civil szervezetek működésének pénzügyi lehetőségeire. A válaszolók több mint egyharmadánál az éves költségvetés nagysága nem haladja meg az 1 millió forintot, közel 80% pedig kevesebb, mint 5 millió forintból gazdálkodik évente.

A mintában szereplő civil szervezetek nagysága meghaladja a magyarországi szervezetek átlagos nagyságát, az alkalmazottak számát, a taglétszámot, az éves költségvetés nagyságát és a hatókört tekintve. Ennek ellenére még ezek a szervezetek sem rendelkeznek megfelelő erőforrásokkal: többségük alkalmazott nélkül, 1-5 milliós költségvetésből gazdálkodikva működik. Ennek ellenére, még ilyen adottságok mellett is nagy területre kiterjedően, széles körben tudnak embereket megmozgatni, szolgáltatást nyújtani nekik, vagy képviselni őket.

A civil szervezetek fejlettsége

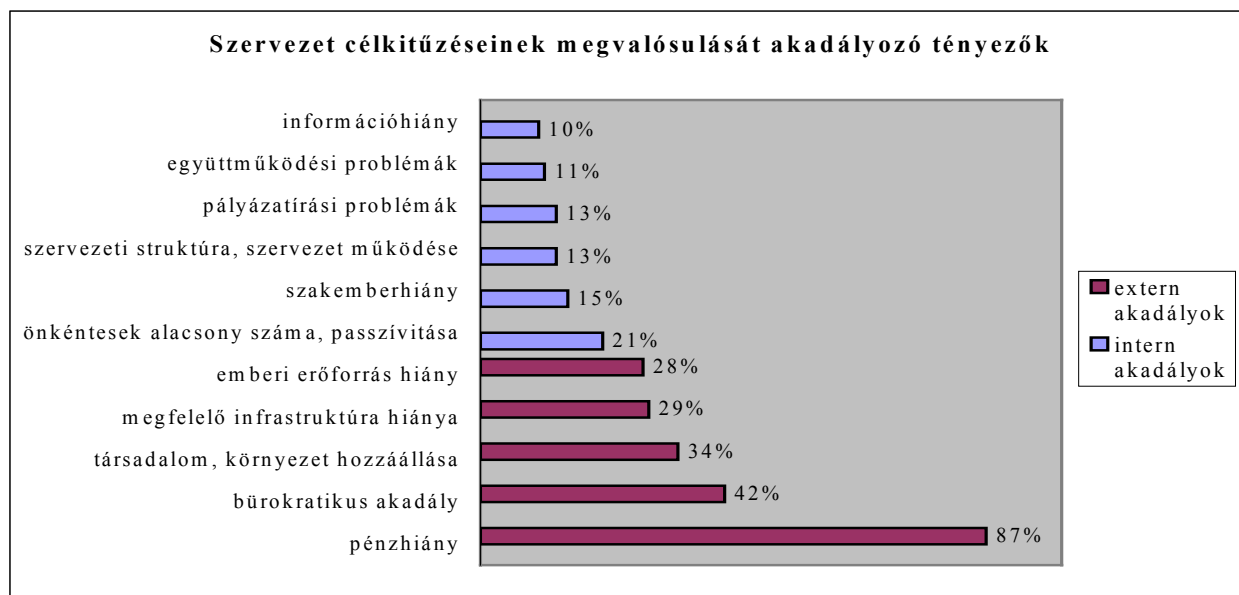
A szervezetek fejlettségi szintjét az alábbi tényezőkkel mértük: infrastrukturális ellátottság, a szervezetfejlesztési képzettség, a bevételi források megoszlásának jellemzői, a szervezet programjainak sokoldalúsága és az érdekképviselő felvállalása, valamint a szervezet problémáinak típusai. Azzal a feltételezéssel éltünk, hogy a szervezetek alulfejlettek ezen mutatók alapján, és működésüket a sok, szervezeten belüli, szervezeti jellegű probléma gátolja.

Az infrastrukturális ellátottság, a bevételi források, a programok alapján tükröződő érdekérvényesítés tekintetében valóban rossz ellátottság jellemzi a civil szervezeteket a mintánkban. A válaszadó szervezetek 58%-a rendelkezik saját, vagy bérelt irodával, 48%-a Internettel (amely arány önmagában nem, de az országos átlaghoz képest jó) és 18%-uk folytat érdekképviselőt.

A mintánkban szereplő szervezetek bevételében nagyobb arányban vannak jelen a központi források, mint általában a magyarországi civil szervezetek körében. Mivel ezen szervezetek feltételezésünk szerint fejlettebbek a civil szféra átlagos szervezeteinél, valószínűleg nagyobb eséllyel tudtak pályázni az állami forrásokra, valamint közülük többen valamilyen állami szolgáltatás átvállalásával foglalkoznak. Ezzel együtt, az állami, önkormányzati szerepvállalás aránya nemzetközi összehasonlításban alacsony. Az Európai Unió tagországaiban átlagosan a civil szervezetek bevételeinek több mint fele származik központi forrásból.

Külföldi bevétel	14,9 %	16,6 %
Magánalapítványi bevétel	14,2 %	
Vállalkozási bevétel	12,5 %	21,1 %
Egyéni támogatások, tagdíj	14,2 %	37,3 %
Szolgáltatás, műk. bevétel	11,5 %	
Egyéb:		2,8 %

Szervezetek bevételeinek százalékos megoszlása		
	Minta	KSH (98)
Állami bevétel	22,3 %	22,2 %
Önkormányzati bevétel	10,4 %	

Nem bizonyult helyesnek az alulfejlettség feltételezése a programok sokoldalúsága és a szervezetfejlesztési képzésekben való részvétel esetében. A válaszoló szervezeteket tényleges és a vártnál sokoldalúbb működés jellemzi, minden második szervezet már részesült szervezetfejlesztési képzésben. Ennek ellenére saját működésüket akadályozó problémákat elsősorban külső tényezőkben látják, és kevésbé ismerik fel, hogy ezek megoldásához elengedhetetlen belső tényezők is hiányoznak. Azaz, a nagyobb mértékben megjelenő külső akadályok (bürokrácia, társadalom hozzáállása, pénzhiány) elfedik a problémák szervezeten belüli okait (strukturális -, működési problémák, szakember hiány, együttműködési problémák, tagok passzivitása). Csak néhány szervezetnél lelhető fel a problémák gyökerének felismerése és megfontolt átgondolása.

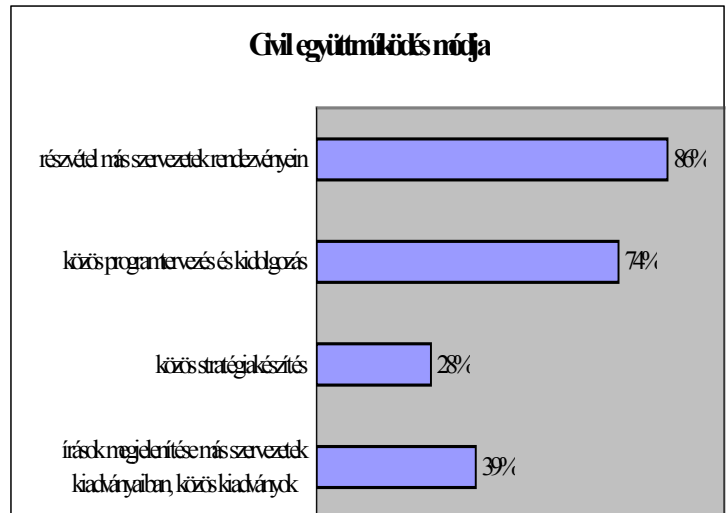
A civil szervezetek kapcsolathálója

A korábban elemzett anyagi, infrastrukturális ellátottság mellett a kapcsolati tőke is alapvetően meghatározza a szervezetek működési lehetőségeit, és jó mutatója lehet annak, hogy a civil szféra mennyire képes egységes, összehangolt fellépésre. A hazai civil szféra rövid története, a nagymértékű alapítási kedvhez viszonyított kevés elérhető támogatási forrás, valamint a még ki nem forrott struktúrák alapján joggal feltételezhető lenne, hogy a civil szervezetek egymással ritkán és csak alkalmi jelleggel, hosszú távú együttműködési stratégia kialakítását mellőzve működnek együtt. Hivatalos intézményekkel viszont sokkal szélesebb körű együttműködés várható.

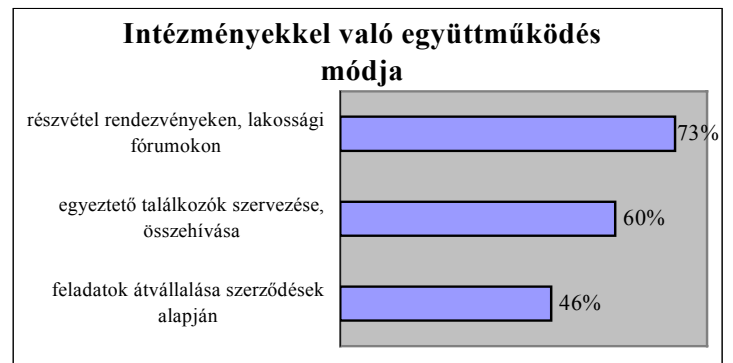
Ezek a feltételezések azonban csak részben igazolódtak be. Mintánk alapján a civil szervezetek egymás közötti együttműködésében, igen széles hatókörű országos, sőt jelentős nemzetközi kapcsolatháló alakult már ki. A hosszú távra tervezett közös munka azt mutatja, hogy várakozásainknál tudatosabb elkötelezettség húzódik meg az egyes

kapcsolatok mögött. Hozzá kell tenni, hogy a válaszoló szervezetek feltehetően a civil szféra nyitottabb szereplői közé tartoznak, ami magába foglalja a magas együttműködési készséget.

Az együttműködés formájának elemzéséből látható, hogy hosszú távú együttműködés főleg közös programok kidolgozásában, végrehajtásában nyilvánul meg, a stratégiai tervezésig ritkábban jut el. Az együttműködés többnyire az adott szervezettel azonos tevékenységi körbe tartozó más szervezettel valósul meg, hiszen ezek általában ugyanazt a jól meghatározott kört, réteget képviselik. Ezt a feltételezést megerősíti az is, hogy a civil szervezetek főként a szakmai alapon szerveződő országos szövetségekben vesznek részt. Kizárólag települési, kistérségi szintű kapcsolataikra jellemző a sokoldalú, aktív partneri viszony más típusú civil szervezetekkel is.

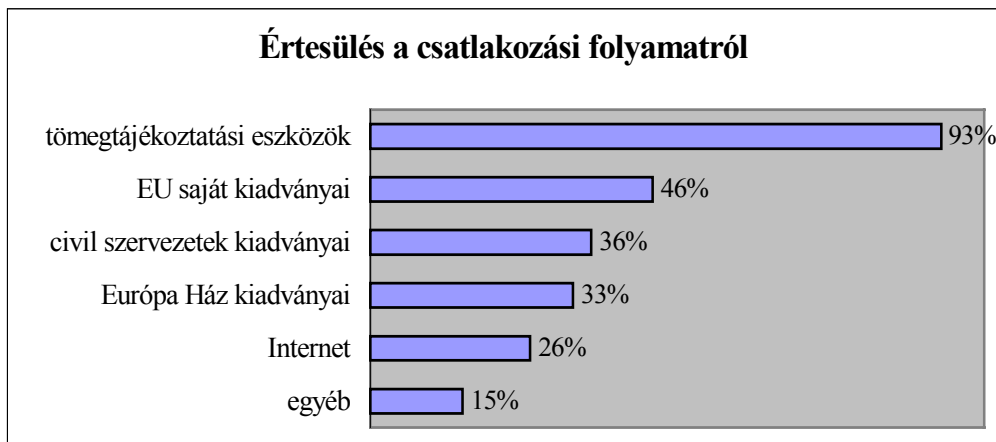

Azt feltételeztük, hogy hivatalos intézményekkel kiterjedtebb a kapcsolatuk a civil szervezeteknek, mint egymással. Ez részben igaz, hiszen a kapcsolatháló ezen a területen változatosabb, ugyanakkor alacsonyabb térségi szinten, többnyire helyi és megyei intézményekkel alakul ki.. Bár az együttműködések itt is sok esetben hosszú távra szólnak, jellegükben sokkal

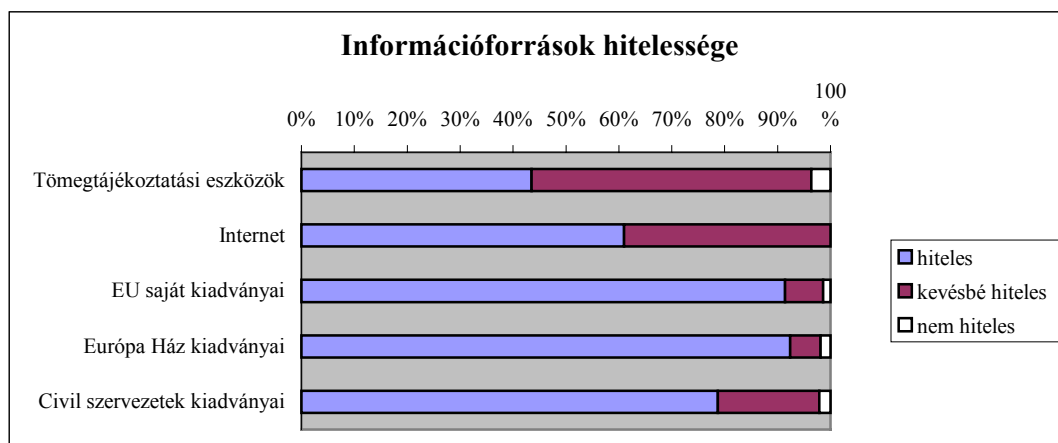

passzívabbak (kevesebb közös akciót valósítanak meg), mint a civil szervezetek egymás közötti együttműködése esetében, ami főleg egymás rendezvényein, egyeztető tárgyalásokon történő részvételt jelent.

A csatlakozási folyamat információforrásai és azok hitelessége

A civil szervezetek által használt információforrásokat vizsgáló kérdésre adott válaszokból jól látható, hogy mint az emberek általában, a szervezetek is elsősorban a tömegkommunikációra támaszkodnak. A több forrásból való tájékozódás azonban több információhoz, realisabb ítéletalkotáshoz segítené a szervezeteket, kiszűrhetővé tenné a hamis és torz információkat. Az új kommunikációs technológiák nyújtotta lehetőséget egyelőre csak kevesen használják ki. A válaszokból az is kiderül, hogy a szervezetek az EU-s kérdésekről tájékoztatást kapnak anya- és ernyőszervezeteiktől, továbbá attól a civil szövetségtől is, amelynek tagjai. Az egyéb válaszok között markánsan megfogalmazódik a kérdőívben nem említett információs típus, mégpedig a személyes kommunikáció. Ez történhet tréningek, civil találkozók során, külföldi tanulmányút folyamán, vagy külföldi, illetve hazai szakemberek személyes megkeresésével. Egyesek információhoz jutnak az egyetemek, könyvtárak, térségi irodák könyvei segítségével is. Említésre méltóak a közigazgatási és területfejlesztési intézmények is, többen említették a helyi önkormányzatokat, a megyei közgyűléseket és a regionális fejlesztési tanácsokat. Az országban egyre több helyen hoznak létre információs pontokat, tájékoztató irodákat. Ezeket a központilag létrehozott és támogatott irodákat egyelőre kevesen említették, valószínűleg létezésük még nem épült be eléggé a köztudatba.

A tömegtájékoztatási eszközöket a civil szervezetek döntő hányada használja, de ezen források hitelességét több mint felük megkérdőjelezi. Vizsgálatunk során megállapítottuk, hogy a több forrást is használó civil szervezetek kevésbé tartják hitelesnek a tömegtájékoztatást. Ezzel ellentétben a válaszadók szinte egyöntetűen hitelesnek minősítették az EU saját kiadványait. Kifogásokat csak az EU önmagával szembeni esetleges elfogultsága miatt fogalmaztak meg, miszerint ezen kiadványok kevésbé foglalkoznak a negatív hatások leírásával. Internetet kevesen használnak, de megítélése jónak mondható, annak ellenére, hogy sokan nem tudják hatékony módon megtalálni rajta a hiteles forrásokat, pedig itt érhetőek el leggyorsabban és a legszélesebb körben a szükséges információk és újdonságok. Az információhoz jutást részben a megfelelő angol nyelvtudás hiánya, részben a hozzáférésbeli korlátok (drága a használat és számítógép is kell hozzá), továbbá az ismerethiány is akadályozzák.

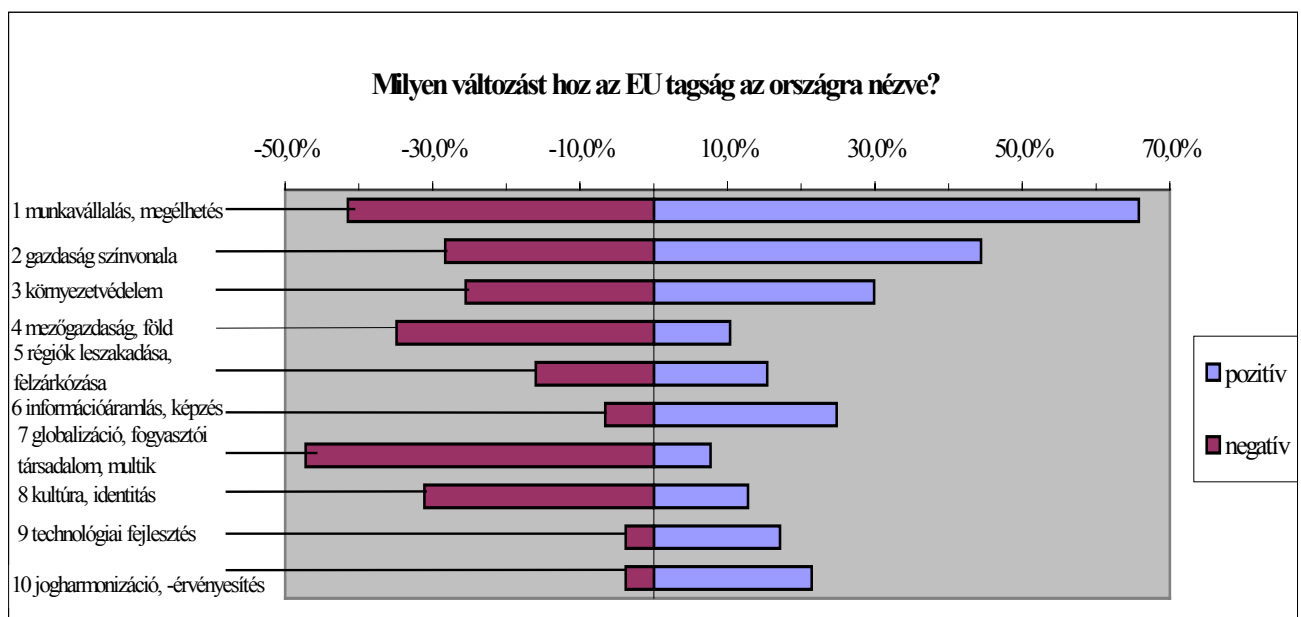
Legfontosabb kérdések az EU csatlakozás kapcsán

Az Európai Unió a tagállamok számának gyarapodásával egyre vonzóbbá vált a kívülállók számára, az integrációban rejlő előnyök mellett azért is, mert a kívülmaradás marginalizációs kockázatot rejt magában. A magyarországi civil szervezetek körében egyensúlyba kerültek a pozitív és negatív várakozások. Ennek fő oka, a csatlakozás körüli bizonytalanságok, a kezdeti túlzott lelkesedés mellé egyfajta szkepticizmus társult, amit a néhány kérdőívben olvasható idézőjeles ill. kritikus megjegyzés is bizonyít. A bizonytalanságra utal, hogy a szervezetek egy része ugyanazon tényező fellendülésére, másik része ugyanazon tényező hanyatlására számít.

Ennek megfelelően a civil szervezeteket elsősorban az érdekli, hogy gazdaságunk mikor emelkedik az EU színvonalára, a csatlakozás hogyan hat a helyi gazdaságra, a foglalkoztatásra, az életszínvonalra, a regionális fejlődésre. Főleg a leszakadó régiókban merült fel a regionális kiegyenlítődéskérdés vagy differenciálódás kérdése, ami szerint "a vidék felzárkózására vagy további leszakadására számíthatunk-e". Több kérdőívben megjelölt kérdés az EU belső piaca "négy pillérének": az áruk, a személyek, a szolgáltatások és a tőke szabad mozgásának megvalósulása belépésünk után, valamint a jogharmonizáció témaköre is. Érdeklődés kíséri a csatlakozás után a civilek által elérhető támogatásokat, uniós programokat és kapcsolatokat is, számos szervezetben felvetődött a kérdés, hogy "ők, a kicsik is hozzájutnak-e forrásokhoz", vagy az EU-tagság inkább további központosodáshoz vezet. Sokakat foglalkoztat a belépés időpontja, körülményei és nem kevésbé a nekünk szánt szerep. A globalizáció jövője, az integráció működőképessége valószínűleg a tagság közeledésével és taggá válásunkat követően fog az érdeklődés középpontjába kerülni.

Az EU csatlakozás országunkra gyakorolt hatása

A pozitív várakozások között első helyen a határok nélküli Európa, a személyek szabad mozgása, a munkavállalás szabadsága, a jobb megélhetés reménye áll. Ennek negatív oldala, hogy külföldi, a fejlett

országokban esetleg már elavult vagy nemkívánatosnak tekintett áruk lepik el a piacokat és az Unió könnyedén hozzáfér az olcsó termelési tényezőkhöz, különösképpen a termőföldre, az ingatlanokhoz. A gazdasági mutatók javulására, a technológia fejlesztésekre irányuló várakozások mellett megjelenik a nemzetközi tőke okozta átgondolatlan fejlődéstől, a fogyasztói társadalomtól, a multinacionális cégek növekvő befolyásától való félelem is. A kérdőívek által is megerősített tény, hogy a mezőgazdaság és a környezetvédelem csatlakozásunk legkritikusabb területei. Pozitív elvárásként hatékonyabb környezetvédelmi szabályozás, környezetkímélőbb technikák, negatív várakozásként az "EU szemétkerakójává válás", a környezetszennyező agrárágazatok idetelepítésétől való félelem fogalmazódik meg. Mezőgazdaságunkkal kapcsolatban főleg a helyzet romlására számítanak a kérdőívek kitöltői; a mezőgazdaság ellehetetlenülésétől, az értékes földbirtokok külföldi kézbe kerülésétől tart sok megkérdőzött. Nagyfokú bizonytalanság érezhető a fejlődés kiegyenlítetttségében is, a szervezetek csaknem azonos arányban várják a régiók további leszakadását illetve a regionális különbségek csökkenését. Kultúránk asszimilálódásától, "bekebelezésétől", nyelvünk, hagyományaink, azaz identitásunk elvesztésétől, a társadalom értékvesztésétől (drog, korrupció) való félelem felülmúlja a kultúra területén érzékelhető pozitív várakozásokat. A civil szervezetek a jogérvényesítés, a jogharmonizáció területén javulást várnak, bár tartanak a határon túli magyarok helyzetének romlásától is.

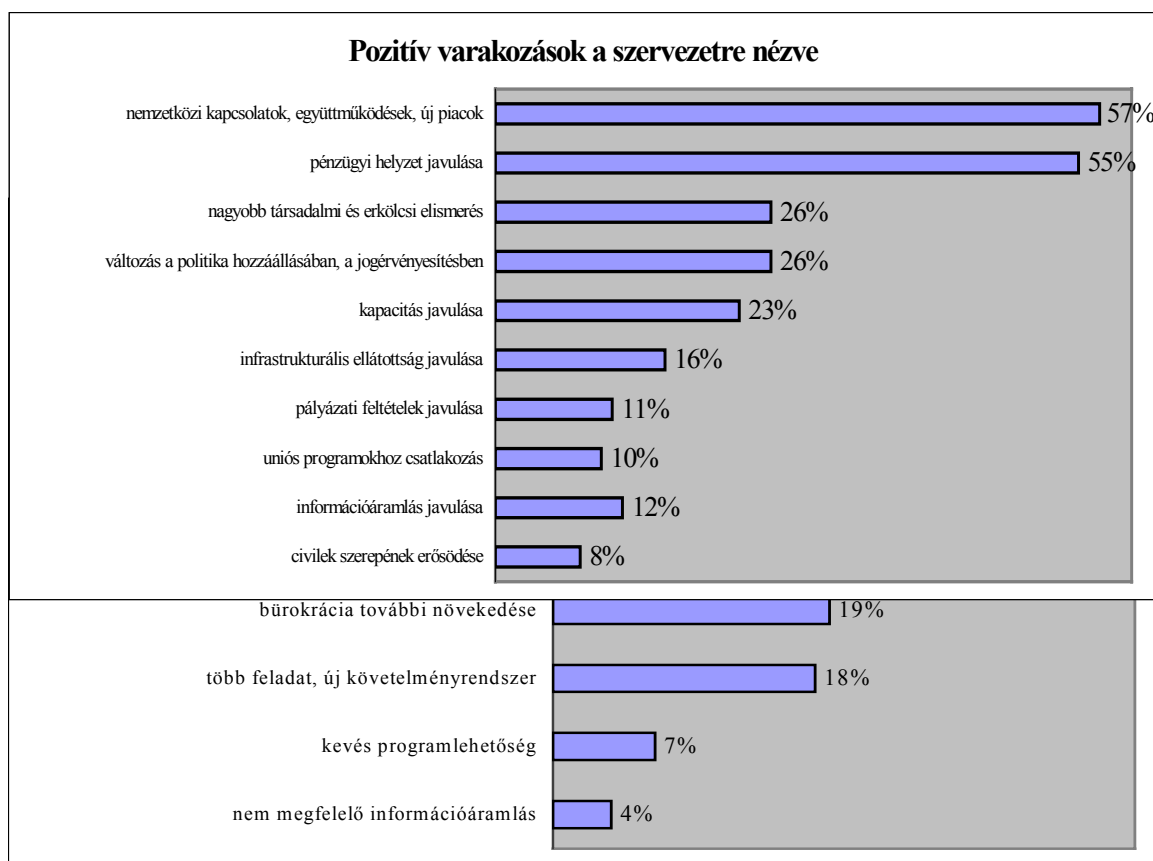
Idézetek a pozitív várakozások közül:

- ◆Az ország olyan fejlődést követ, ami valódi énjének megfelel
- ◆Jobb életkörülmények mindenkinek
- ◆Nytítottabb ország
- ◆Beruházások külföldi tőke segítségével
- ◆Vidékfejlesztés fellendül
- ◆Területi kiegyenlítőds
- ◆Több lehetőséget kapnak az önkormányzatok, civilek, polgárok
- ◆Kiszámítható jövő
- ◆Egységes normakontroll
- ◆Demokratikus intézmények fejlődése
- ◆Pozitív folyamatok a foglalkoztatásban
- ◆Több teret kaphat a civil mozgalom

Idézetek a negatív várakozások közül:

- ◆Másodosztályú besorolás
- ◆A pénz korlátlan hatalmának növekedése
- ◆Gazdasági gyarmatosítás, a gazdaság összeomlása
- ◆Vidék és főváros eltávolodása
- ◆Megbecsülés hiányában elveszítjük szürkeállományunk színe javát
- ◆Nemzeti kultúra, nyelv elszürkülése, identitás elvesztése
- ◆Értékrendválság, fogyasztói kultúra erősödése
- ◆Emberi kapcsolatok még bizonytalanabbak lesznek
- ◆Eu egyes környezetszennyező ágazatait az új tagországokba telepíti
- ◆Kommunizmus után globalizáció

Az EU csatlakozás szervezetre gyakorolt hatása

A kérdés 3 markánsan elkülönülő csoportra osztotta a szervezeteket. A szervezetek egy része nem válaszolt; többen azért, mert kérdésesnek találták fennmaradásukat az uniós csatlakozásig, mások pedig nem kívántak jóslásokba bocsátkozni. Egyes szervezetek fejletlenségére utal, hogy nem tudtak a szervezetre vonatkozó tényezőket megnevezni; nem válaszoltak illetve nem a kérdésre válaszoltak. A szervezetek második csoportjánál a negatív várakozások vannak túlsúlyban; kiszolgáltatottságtól, pénzügyi instabilitástól sőt helyenként a működésképtelenné válástól tartanak. A harmadik csoport pozitív várakozásokkal teli; új kapcsolatokra, megnövekedett forrásokra, nagyobb társadalmi és erkölcsi elismerésre számít.

Mindebből levonható a következtetés, hogy a civil szféra problémáit az uniós csatlakozás önmagában nem oldja meg, a szervezeti problémák felismerése és kezelése, a szervezeti struktúra javítása, a közös érdek felismerése és a civil szervezetek összefogása szükséges a felkészülés érdekében.

Idézetek a pozitív várakozások közül:

- ◆ *A sérült emberek társadalmi megbecsülése növekszik, egyenjogú partnerként kezeli őket az épek populációja*
- ◆ *Jobban támogatják a civil szférát*
- ◆ *Lassan az emberek hozzáállása megváltozik*
- ◆ *Részvétel a döntésekben*
- ◆ *Érdekvédelem hatékonyabbá válik*
- ◆ *Szervezeti önállóság nő*
- ◆ *Csak nyerni lehet*
- ◆ *Hatékonyabb információáramlás*
- ◆ *Humán szolgáltatás felértékelődik*
- ◆ *Szakmai ismeretek megszerzésére nagyobb lehetőség*
- ◆ *Anyagi források, tárgyi technikai feltételek javulása*
- ◆ *Külföldi támogatás, külföldi kapcsolatok*
- ◆ *Átlátható életperspektíva*
- ◆ *Határozottabb fellépés a centralizációval szemben*

Idézetek a negatív várakozások közül:

- ◆ *Negatív változás már alig lehetséges, mivel a szakma alacsony presztízszű, a fogyasztó emberek pedig a társadalom periferiáján élnek*
- ◆ *Kiszolgáltatottság a gazdasági versenyszférának*
- ◆ *Civilek kirekesztettsége mind az uniós mind a Phare támogatásokból*
- ◆ *Pénzhiány miatt továbbra is csak korlátozott lehet a nemzetközi rendezvényeken való részvétel, információszerzés, pályázat*
- ◆ *Pártpolitika helyett pénzpolitika*
- ◆ *Félő, hogy a sok mellett egyre kisebbek leszünk*
- ◆ *A nagy hal megeszi a kis halat*
- ◆ *Félő, hogy szervezetfejlesztés nélkül lemaradunk*
- ◆ *Lesz-e pénz nonprofit humán rekreációra*
- ◆ *Még inkább szelektálni kell tevékenységünket és professzionizálódunk kell*
- ◆ *Erős hivatali gépezet megöli a civiliséget*
- ◆ *Átalakuló kapcsolatok a civil szektor, a közhatalmi szektor és a piaci szektor között*